

**Mehmet Ali Çalgan, Muhaddisler Muhteva
Tenkidi Yaptı mı? (İstanbul: Marmara
Üniversitesi İlâhiyat Vakfı Yayınları, 2023) 278
sayfa, ISBN: 9789755486864**

Kitap
Tanıtımı
Book
Review

Ayşe Uçar

Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis
Bilim Dalı
Master Student, Selcuk University, Institute of Social Sciences, Department of
Hadith,
Konya, Türkiye
✉ ucarayse020@gmail.com orcid.org/0009-0004-6657-9198

Yazar
Author

Uçar, Ayşe. "Mehmet Ali Çalgan, Muhaddisler Muhteva Tenkidi Yaptı mı?
(İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Vakfı Yayınları, 2023) 278 sayfa, ISBN:
9789755486864". *Tevilat* 5/2 (Aralık 2024), 501-509.
 doi.org/10.5281/zenodo.14585698

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 25.09.2024
Accepted / Kabul Tarihi: 30.12.2024

e-ISSN: 2757-654X
www.tevilat.com

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal
içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and
scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan
çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında
yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to
their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Yayıncı/Published by: Selçuk University Press

Bilgi
Info

Mehmet Ali Çalgan, *Muhaddisler Muhteva Tenkidi Yaptı mı?* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2023) 278 sayfa, ISBN: 9789755486864

İslâm dininin kaynaklarından biri olan hadisler temelde iki önemli unsur olan sened ve metinden oluşmaktadır. Râvilerin isimlerinin yer aldığı bölüme sened, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söz, fiil ya da takrirlerinin anlatıldığı bölüme ise metin adı verilmektedir. Hadis tarihi ve hadis usulü ilimlerine bakıldığında muhaddislerin daha ziyade isnad ve unsurlarıyla ilgilendikleri ama hadislerin metinlerine ve muhtevalarına yönelik tenkit yapmadıkları öne sürülmüştür. Gerek ülkemizde gerek İslâm dünyasındaki güncel çalışmalar, muhaddislerin muhteva tenkidine yönelik uygulamaları önemli araştırma alanlarından biri haline gelmiştir. Tarih boyunca süregelen muhaddislerin sened tenkidine daha fazla yoğunlaştıkları ve metne yönelik bir tenkit öne sürmedikleri ön kabulü, günümüzdeki çalışmalarda da halen güncelliğini korumaktadır. Bu ön kabule mukabil olarak sahâbe nesli de dahil olmak üzere ilk asırlardan itibaren muhaddislerin muhteva tenkidi yaptıkları kaynaklarda mevcuttur. İlk dönemlerden itibaren muhteva tenkidinin yapıldığının ortaya konulması tanıtılan eserin temel hedefidir.

Özet

Anahtar Kelimeler: Hadis, Muhaddis, Sened, Metin, Sened Tenkidi, Muhteva Tenkidi.

502

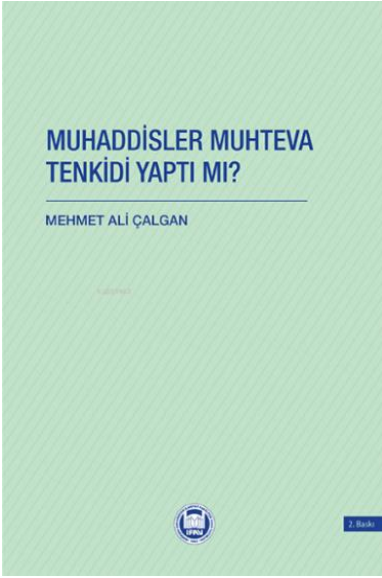
Tevilat 5/2 (2024)

Mehmet Ali Çalgan, *Muhaddisler Muhteva Tenkidi Yaptı mı?* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Publications, 2023), 278 pages, ISBN: 9789755486864

Hadiths, which are one of the sources of the Islamic religion, basically consist of two important elements: sened and text. In the section where the names of the narrators are included, the sened, Hz. The section where the words, actions, or statements of the Prophet (pbuh) are explained is called the text. When we look at the sciences of hadith history and hadith methodology, it has been suggested that hadith scholars are more interested in isnad and its elements, but they do not criticize the texts and contents of hadiths. Current studies, both in our country and in the Islamic world, and the applications of hadith scholars towards content criticism have become one of the important research areas. The assumption that hadith scholars throughout history concentrated more on the criticism of the narration and did not put forward any criticism of the text remains current in today's studies. In response to this presupposition, it is available in the sources that hadith scholars, including the generation of the Companions, have criticized the content since the first centuries. The main goal of the introduced work is to reveal that content criticism has been made since the early periods.

Abstract

Keywords: Hadith, Muhaddis, Sened, Text, Sened Criticism, Text Criticism.

Peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed'in (s.a.s.) söz, fiil ve takrirlerini aktaran haberlere hadis adı verilmektedir. İlk iman eden nesil olan sahâbe döneminden itibaren Allah Resûlü'nün hadisleri nesilden nesile aktarılmış; böylece onun Kur'ân-ı Kerîm'in pratik hale dönüşmüş olan yaşamı her dönemde güncelliğini koruyabilmiştir. Hadislerin aktarımında Allah Resûlü'ne yalan söz isnad etme endişesinden dolayı bazı kriterler gözetilmiştir.

Bunlardan ilki haberin kimler tarafından nakledildiğini araştırmak, ikincisi ise nakledilen haberin temel kaidelere uygun olup olmadığını tespit etmektir. Bu iki temel prensip sahâbe neslinden itibaren her dönemde uygulanmış; hadisi aktaran râvi güvenilirlik durumuna göre cerh ya da ta'dîl edilerek sened tenkidi yapılmış, hadisin metninde İslâm'ın temel kaidelerine uygun olup olmama, selim akla muhalif olma, sahih sünnete mutabık olup olmama gibi açılardan da metin tenkidi yapılmıştır. Rivâyet edilen haberin kimler tarafından nakledildiğini büyük bir ihtimamla araştıran âlimler, diğer ümmetlerde benzeri görülmemiş bir yapı olan isnad sistemini kurmuşlardır. Bu yapı sayesinde haberi aktaran kişinin güvenilirliği belirlenmeye çalışılmış ve böylece aktarılan haberin sıhhat derecesi belirlenmiştir. Hadis ilim tarihinde mütekaddim ve müteahhir dönem âlimlerince râvinin durumundan hareketle hadisin hükmünü belirleme ya da hadis metninden hareketle râvinin durumunun belirlenip hadisin hükmünü verme gibi usuller kullanılmıştır. Sened tenkidi ve metin tenkidi olarak isimlendirilen bu yöntemlerin hangisinin daha sıklıkla kullanılıp kullanılmadığı ilim dünyasında tartışılan bir konu olmuştur.

Tanıtaçağımız *Muhaddisler Muhteva Tenkidi Yaptı Mı?* adlı eser, Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde görev yapmakta olan, özellikle hadiste metin tenkidi konusunda *İbn Ebu*

Hâtim'in 'Îlelü'l-hadîs İsimli Eserinde Metin Tenkidi, Müslim'in Kitâbü't-Temyîz'i Işığında Erken Dönem Münekkidlerinde Metin Tenkidi, İmâm Buhârî'nin Metinlerini Çelişki Sebebiyle İletli Bulduğu Hadisler isimli çalışmalar yapan Mehmet Ali Çalgan tarafından kaleme alınmıştır. Daha çok hadis alanındaki okuyucu kitlesine hitap eden eser; önsöz, giriş ve iki bölümden meydana gelmekte olup 278 sayfadan oluşmaktadır.

Yazar giriş bölümünde çalışmanın önemi, amacı, kaynakları ve yöntemi gibi bir bilimsel çalışmanın gereklerinin yanı sıra *Literatür Tahlilî* isimli alt başlık altında muhteva tenkidine dair hem ülkemiz hem de İslâm dünyasındaki güncel çalışmalara değinmiştir. Bu başlık ile yazar, konuya dair müstakil eserlere okuyucunun kolaylıkla ulaşabilmesini sağlamıştır.

Eserin *Muhteva Tenkidinin Mahiyeti ve Kriterleri* isimli birinci bölümünde sekiz başlık yer almaktadır (s. 43-163). Yazar bu bölümde ilk olarak muhteva tenkidinin tarifini geniş bir şekilde ele almış, mütekaddim dönemden itibaren münekkitlerin münker, bâtil, asılsız gibi metin tenkidinde kapalı bir şekilde kullanmış oldukları tenkit tabirlerini örnekler vererek zikretmiştir. *Senedin Sıhhatinin Metnin Sıhhatini Gerektirmemesi* isimli başlıkta seneden yola çıkarak metin tenkidi yapıldığı genel kabulünün aksine metinden yola çıkarak sened tenkidinin yapıldığını örnekler vererek savunmuştur ki, araştırmamanın en dikkat çekici yönlerinden birisini bu tespit oluşturmaktadır. Yazar, senedi sahih olan bir hadisin metni sahih olabileceği gibi senedinin sahih olmasına rağmen metninin zayıf olabileceğini de ifade etmiştir. Aynı şekilde zayıf bir râvinin naklettiği rivâyetin metni sahih olabileceği gibi sika bir râvinin naklettiği bir hadisin metni de zayıf olabilir. Buna göre senedde yer alan zayıf bir râvi sebebiyle rivâyetin tamamı inkâr edilmemekte, metnin durumuna ve içeriğine bakılmakta yani metin tenkidi yapılmaktadır. Bu konuya dair Tirmizî'nin (ö. 279/892) Kur'ân-ı Kerîm'in kıraatine dair naklettiği bir hadiste "Bu hadis hasendir ancak senedi sağlam değildir."¹ ifadesini kullanarak

¹ Ebû 'İsâ Muḥammed b. 'İsâ et-Tirmizî, *Sunenu't-Tirmizî*, thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir, Fu'âd 'Abdulbâkî (Mısır: Şirketu Muştafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1395/1975), "Fezâilü'l Kur'ân", 20.

rivâyetin metninin sahih ancak senedinin sahih olmadığına zikredilmesi, muhaddislerin metin tenkidi yaptıklarına önemli bir işarettir. Bilinen genel kabulün aksine mütekaddim ya da müteahhir âlimlerin metin tenkidi yapmadıkları iddiası, Tirmizî'nin bu ifadesiyle asılsız kalmaktadır. Yazar, *Erken Dönem Münekkitlerinin Hadis Tenkit Yöntemi* isimli başlıkta mütekaddim dönem münekkitlerinin hadis tenkitlerini ve yöntemlerini açıklamış ancak ayrı bir temel başlık altında zikredilmesi daha uygun olan geç dönem münekkitlerin tenkit yöntemlerini de bu başlık altında izah etmiştir. *Muhteva Tenkidi Kriterleri* başlığında ise *Kur'ân-ı Kerîm'e Uygunluk, İcmaya Uygunluk, Mana Nekareti* gibi on bir kriteri, münekkitlerin yapmış olduğu uygulamaları zikrederek örneklerle açıklamıştır. Bu kriterler, bakıldığında teorik olarak mümkün görünmekte ancak pratikte uygulanması başarısız sonuçlara götürebilmektedir.

Yazar *Muhteva Tenkidinin Meseleleri* isimli ikinci bölümde altı alt başlıkta muhteva tenkidi konusuyla ilintili konulara dair izahlarda bulunmuştur. *Münker-Muhteva Tenkidi Münasebeti* adlı başlıkta münekkitlerin metin tenkidinde açık ifadeler kullanmadıkları, uzun izahlarda bulunmadıkları ifade edilmiş, münker tabirinin erken dönem münekkitler tarafından geniş bir anlamda sened ya da metninde kusur bulunan hadisi ifade etmek üzere kullandıkları açıklanmıştır. Ancak hadis ilminde iki farklı anlama delâlet edebilen münker kavramının her zaman hadisin muhtevasında bir kusur olduğu anlamına gelebileceği iddiası yanlış olur. Çünkü hadis ilminde bir kavramın hangi anlamda kullanıldığı her âlimde ve her dönemde farklılık arz edebilmektedir.

Teferrüdün Bazı Durumlarda Muhaddislerce Bir Muhteva Tenkidi Kriteri Olarak Kullanımı alt başlığında, bir haberde teferrüd durumunun olması metin tenkidi konusunda bir gerekçe olarak kabul edilse de mutlak anlamda bir rivâyetin kabul edilmemesinde tek gerekçe olarak sunulmadığı izah edilmiş, fukahâ ve muhaddisler nezdinde teferrüdün muhteva tenkidi kriteri olarak kullanımlarına dair örnekler verilmiştir. Yazar teferrüd konusuna dair genel bir çıkarım yaparak temel kaynaklarda yer almama, hadis âlimlerince bilinmeme gibi teferrüdün gerek fukahâ gerek muhaddisler nezdinde muhteva tenkidi kriteri olduğunu, sika ya da

zayıf bir râvinin teferrüd ettiği bir hadise âlimlerin münker tabirini kullandıkları ve netice itibarıyla teferrüd kavramıyla sened tenkidinden ziyade muhteva tenkidi yapıldığını ifade etmiştir.

Muhteva Tenkidinin Sorunları ve Sınırlılıkları başlığında ise yazara göre muhteva tenkidi bir hadisin sıhhatinin belirlenmesinde gerekli ama yeterli değildir. Bir rivâyet sadece muhteva yönünden tenkit edilip sıhhati belirlenemez, mutlaka rivâyetin sened yönü de tetkik edilerek hadisin sıhhati belirlenmelidir. Yazar bu başlıkta muhteva tenkidine dair sorunları maddeler halinde zikredeceğini belirtmiş ancak sadece *öznellik/yorumsallık ve hadisleri anlama sorunu* maddesini zikretmiştir (s. 189). Yazar ek olarak muhteva tenkidinin sorunlarına dair güncel çalışmalardan olan Hatiboğlu ve Kırbaşoğlu'nun eserlerini detaylıca tahlil etmiş, eserlerde yer alan uyumsuzlukları, tercüme hatalarını, bilgi eksikliğinden kaynaklanan sorunları izah etmiştir. Yazar muhteva tenkidinin tek başına kullanılmasında bazı sınırlılıklarının ve eksikliklerinin meydana gelebileceğinden bahsettikten sonra olması gereken muhteva tenkidi usulünü de *Muhteva Tenkidinin Usulü* adlı başlıkta açıklamıştır.

Muhaddislerin Merviyât Bilgisini Kullanımı ve Bunun Muhteva Tenkidiyle İlgisi başlığında muhaddislerin yapmış oldukları muhteva tenkidinin az görünmesinin sebebi, ek izahlar gerektiren metin tenkidi yerine râvilerin güvenilirliklerine dair bilgileri zikretmenin daha nesnel bir açıklama olarak görülmesidir. Yazar son olarak *Muhteva Tenkidi Hakkındaki Bazı İddiaların Tahlili* başlığında mütekaddim ve müteahhir dönemlerde muhaddislerin metin tenkit metotlarını izah etmiştir. Yazara göre mütekaddim dönem münekkitleri sened tenkidinde yalnızca senedin kopukluk içermemesi yönünden faydalanmışlar, adalet ve zabta yönelik bilgileri çoğunlukla hazır olarak ellerinde bulamadıkları için rivâyet metninden hareketle râvi hakkında hüküm beyan etmişlerdir. Müteahhir dönem münekkitlerinin ise adalet ve zabta yönelik râviler hakkında gerekli malumata sahip oldukları için hadisin hükmünü vermede daha nesnel bir gerekçe olması nedeniyle râvilere dair hükümleri daha ön plana çıkmaktadır. Ancak bu durumdan müteahhir dönem münekkitlerinin muhteva tenkidi yapmayıp sadece sened tenkidine önem verdikleri

sonucuna varılmamalıdır. Yazar ayrıca bu bölümde kader ve şefaahat konusuna dair zikredilen örneklerin ardından bu konuya dair Kırbaşoğlu'nun görüşlerini tenkit etmiştir. Halbuki geçen müstakil bir başlıkta muhteva tenkidine yönelik Kırbaşoğlu'nun görüşleri zikredilip yanlış yönleri ortaya konulmuştu. Ayrıyeten onun görüşlerinin zikredilip eleştirilmesi hem yazarın hem de okuyucunun aynı bilgilerde ve eleştirilerde tekrara düşülmesine sebebiyet vermiştir.

Yazar yapmış olduğu bu çalışmada muhteva tenkidine yönelik muhaddislerin metin tenkidi yapıp yapmadıklarına klasik ve güncel çalışmaları ele alarak gerekli açıklamalarda ve eksik bırakılan, yanlış anlaşılan bölümlerde eleştirilerde bulunmuştur. Eserin geneline bakıldığında yazarın muhaddislerin sened tenkidine ek olarak muhteva tenkidi de yaptıkları iddiasını savunmacı bir yaklaşımla ele aldığı görülmektedir. Örneđin yazar, sahih hadisin tanımında yer alan şâzlığın -senede bakan bir yönünün olmasına mukabil- asıl belirleyici olarak metinde gerçekleştiğini savunmuş, şâzlığın senede bakan yönünü göz ardı etmiştir (s. 94-95). Halbuki klasik hadis usûlü âlimleri nezdinde şâzlık durumu sened veya metinde her ikisinde de meydana gelebilmektedir. Ayrıca ilk dönem muhaddislerin rivâyetten hareketle râviye hüküm verdikleri konusu da derinlemesine tetkik edilmeyi gerektiren bir konudur. Rivâyetten hareketle râviye hüküm verme, genel anlamda doğru bir ifade olsa da tersini düşünmek de mümkündür. Râvilerden hareketle isnada hüküm verme de bir vakıadır; çünkü bir senede hüküm verme, râvilerden hareketle gerçekleşmektedir. Muhteva tenkidi tabiri, eserde yer verilmeyen ma'mûlün bih kavramı ile ele alınmalıdır. Haberin sıhhat durumunu gösteren zayıf ya da sahih kavramları haberin gelişini değerlendirmek üzere kullanılmaktadır. Muhteva tenkidi, *ma'mûlün bih* kavramı ile birlikte ele alındığında daha iyi sonuçlar elde edilebilecektir.

Muhteva tenkidi konusuna dair emek mahsulü olan ve ilim dünyasına muhteva tenkidi konusunda önemli bir katkı sağlayan eser gerek klasik kaynaklardan gerek ölkemiz ve İslâm dünyasında bu konuya dair yapılan çalışmaları içermesi bakımından oldukça kapsayıcı niteliktedir. Eser, yoğun bilgiler ihtiva etmesine rağmen verilen örneklerle akıcı bir dil sayesinde akademik bir üslup

kullanılarak okuyucunun gerekli bilgiye ulaşması sağlanmıştır. Aynı zamanda alandaki çalışmalar nezdinde nitelikli güncel çalışmalardan birini oluşturmaktadır. Eserde kullanılan gerekli kaynaklar titizlikle tetkik edilmiş, konuya dair verilen her bir örnek muhtemel sorulara cevap niteliğinde sunulmuştur. Ayrıca yazarın güncel kaynaklardan istifade ederek eserinde bu kaynaklardan yerinde atıflar yapması okuyucu için de faydalı olmuştur. Konuya dair daha detaylı bilgiye sahip olmak isteyen okuyucular için yazarın bu konuya dair diğer çalışmalarına ve yazarın *Literatür Tahlili* isimli başlıkta zikretmiş olduğu eserlere bakılabilir.

Eserde *etkili ettiğine dair* (s. 69), *rivayetinde hareketle* (s.72), *açıklımlar* (s. 76) gibi yazım hataları, *şüf'a* kavramının yazımında olduğu üzere yazım farklılıkları vardır. Ayrıca *evvelemirde* kavramı gibi özellikle birkaç sayfa art arda aynı ifadelerin kullanılması yazıma dair olumsuzluklardan bazılarıdır.

Sonuç itibarıyla yazarın muhteva tenkidi konusuna dair bu önemli çalışmasının ilim dünyasına olan katkısı görünmekte ve konuya dair yapılacak olan çalışmalara da önemli ölçüde katkı sağlayacağı müşahede edilmektedir.

Finansman / Funding:

This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest:

The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

Tirmizî, Ebû İsâ Muḥammed b. İsâ et-. *Sunenu't-Tirmizî*. thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir, Fu'âd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketu Muştafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1395/1975.

